

ЛЮДМИЛА РУСАКОВА

(Канів)

УПЛИВ ТВОРЧОЇ СПАДЩИНИ Т. ШЕВЧЕНКА НА РОЗВИТОК ПРИВАТНОЇ ХУДОЖНЬОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)

Проаналізовано вплив творчої спадщини Т. Шевченка на розвиток приватної художньої освіти в Україні кінця ХІХ – початку ХХ століття. У цьому контексті розкрито становлення творчості О. Мурашка і М. Пимоненка та формування професійно-мистецьких шкіл.

***Ключові слова:** художня спадщина, художня освіта, професійно-мистецька школа, селянська тематика.*

Останнім часом в українській культурологічній науці виникає інтерес до проблеми становлення та розвитку художньої освіти, зокрема в центральній частині України кінця ХІХ – початку ХХ століття. Адже осмислення художньої спадщини у контексті мистецької освіти, її культурні та соціальні цінності можуть стати основою для створення моделі соціальних змін і реформ у сучасній художній освітній галузі. Вивчаючи мистецьку освіту України кінця ХІХ – початку ХХ століття, виникає потреба розглядати її в зв'язку з художньою спадщиною українського Кобзаря, письменника, поета, драматурга і художника – Тараса Григоровича Шевченка.

Особливо почесне місце в українському мистецтві та художній освіті ХІХ століття належить саме Т. Шевченку, який у 1844 році закінчив Петербурзьку Академію мистецтв, де був простим учнем самого Карла Брюллова (автор знаменитої картини «Останній день Помпеї»). Це свідчить про величезний талант не лише писати вірші та поеми, які так високо цінуються українським народом, але й створювати картини, які, здавалось би, нічим не могли вразити. Проте такий талант не міг залишитися неоціненим. Т. Шевченко створив низку живописних творів про селянське життя українського народу («Циганка-ворожка», «Катерина», «Селянська родина» тощо), чимало портретів та офортів (гравюр на міді). Саме за серію офортів Петербурзька Академія мистецтв надала Т. Шевченкові звання академіка гравірування.

Художня спадщина Т. Шевченка мала величезний вплив на розвиток української культури, зокрема, художньої освіти. Питанню впливу мистецьких творів українського художника на подальший розвиток мистецької освіти присвятило свої праці чимало науковців. Так, В. Старченко [5] розкрила вплив народного малярства на творчість професійних митців України ХІХ – початку ХХ століття. М. Фомічова [8] визначила роль художньої спадщини у становленні та формуванні професійно-мистецьких шкіл в Україні. С. Ничкало [2] пояснила значення українського образотворчого мистецтва у змісті освітньої галузі «Художня культура» та місце мистецької діяльності Т. Шевченка у цій тематиці. Однак сьогодні не існує ще ґрунтовної праці, яка б представила тему художньої спадщини Т. Шевченка та її вплив на розвиток художньої освіти у

центральної частині України кінця XIX – початку XX століття. Саме в цьому вбачаємо актуальність цієї наукової статті.

Мета роботи – науково обґрунтувати й охарактеризувати творчу спадщину Тараса Григоровича Шевченка як художника, а також визначити її вплив на розвиток художньої освіти в центральній Україні кінця XIX – початку XX століття.

Визнаючи вплив Тараса Шевченка на українську культуру, дослідники називають українського поета «батьком нації», «національним генієм», «творцем нової модерної нації». Адже, власне, саме Шевченку вдалося сформувати український національний світ, органічно трансформувати народну творчість у високу культуру, яка стала рівноправним учасником загальноєвропейського культурного діалогу: «Тарас Шевченко настільки височів над своєю добою, що саме його постать стала чи не визначальним формотворчим елементом модерної української нації, яка почала об'єднуватися у новітній історії довкола його імені та його ідей» [10, с. 3].

Для Шевченка як художника характерний широкий діапазон творчого вираження, а саме: портрети, жанрові композиції, краєвиди, малюнки на біблійні, історичні, літературні сюжети, книжкові ілюстрації та чимало іншого, що залишилось у вигляді чисельних начерків, ескізів та замальовок. Значну частину творчого доробку майстра складають офорти. І все це загальною кількістю понад 1200 художніх творів різних видів.

Сьогодні існує значна кількість досліджень мистецької творчості видатного українського художника. Вчений-енциклопедист М. Сумцов у своїй статті «Рисунки и картины Т. Г. Шевченко» зробив короткий історіографічний огляд наукових праць та дав їм оцінку щодо значення художньої спадщини поета. Науковець зазначив, що до оцінки живописних творів Шевченка потрібно підходити лише з художньої точки зору, а проблеми в дослідженні малюнків художника вбачав у тому, що вони знаходилися у різних колекціях і залишалися малодоступними для інших науковців [6, с. 34].

Значення творів Т. Шевченка вчений-енциклопедист XX століття визначав у чітко вираженому настрої художника, прекрасному знанні народного побуту, історичної та художньої традиції українського народу, а також у тому, що його картини відображають художній напрям епохи романтизму [6, с. 35].

На нашу думку, вплив художньої спадщини Т. Шевченка на розвиток художньої освіти в центральній частині України кінця XIX – початку XX століття можна розглядати в двох напрямках:

- 1) вплив на художників, які мешкали в центральній частині України;
- 2) вплив на формування та становлення професійно-мистецьких шкіл у центральних українських регіонах цього періоду.

Формальними ознаками впливу народної традиції можна оперувати при використанні художниками фольклорної стилістики, тобто простої, але ефективної композиційної побудови картинної площини.

Професійна мистецька підготовка українських майстрів у XIX столітті відбувалася у Петербурзькій академії мистецтв та у популярних на той час європейських вищих художніх закладах, де основний акцент ставився на академізмі та класицизмі. У зазначених умовах розвитку естетики це мало створювати опір художньому розвитку України, прірву між народним та «панським» мистецтвом [7, с. 148]. Така прірва існувала, проте кращим професійним майстрам вдалося додати народності й духовності та відчутти естетичну цінність і само-

довершенність фольклорного мистецтва, а отже були здатними творити неповторні шедеври у царині народної творчості.

Саме традицію творчого застосування здобутків фольклорного надбання художниками в Україні розпочав Т. Шевченко у процесі формування основних засад реалістичного напрямку в українському мистецтві, адже народне мистецтво – це один із головних факторів, що вплинув на формування естетичних поглядів українського митця. Д. Антонович у монографії «Шевченко-маляр» зазначає, що «для вияснення генези мистецької індивідуальності Шевченка дуже важливо й необхідно встановити, що діялося на українському селі у сфері мистецтва у двадцятих роках XIX століття, які процеси відбувалися у народній гущі українського сільського населення, і які естетичні враження могла мати і втягти в себе дитина у третьому десятилітті минулого століття» [3, с. 56]. Навчаючись та переймаючи досвід у дяків-малярів, Тарасу доводилось досить часто копіювати народну ікону, лубочні картини та «кунштики». Естетика народного реалізму та естетизму з її здатністю поєднувати різноманітні (від містичних до прагматичних) уявлення народу про життя, час, людські взаємини та інші філософські, моральні та етичні категорії – була близькою Шевченкові-художнику. Тому, навчаючись у Петербурзькій академії мистецтв, український майстер утілював у таких художніх творах, як «На пасіці», «Циганка-ворожка», «Селянська родина», «Катерина» саме ознаки народного реалізму, тобто одухотвореність інтерпретованих реалій, піднесення цих реалій до рангу символу. В зазначених творах помітна схильність митця до пошуків, які притаманні народному малярству простої, проте виразної композиції.

Така народна естетика мистецтва не могла не передатися українським художникам та відобразилася на їх мистецьких смаках і пошуках. Одним із таких митців, у творах яких можна простежити вплив художнього хисту Т. Шевченка, став відомий український художник Олександр Мурашко.

О. Мурашко написав такі відомі полотна, як «Дівчина в червоному капелюшку», «Портрет Ольги Нестерової», «Похорони кошового», «Дівчинка з собакою», «Парижанки. Біля кафе», «За п'яльцями. Портрет Єлени Прахової», «Портрет Т. Язевої», «Портрет професора Адріяна Прахова», «Зима», «Портрет художника Миколи Петрова», «Старий вчитель. Портрет Миколи Мурашка» та ін. Талант цього митця сформувався під час перебування у Франції, де О. Мурашко намагається використовувати модерні прийоми – в композиції, кольорових масах і лінійних ритмах. Повернувшись до Петербургу, він пише картину «Карусель» (1906), яка і приносить йому світове визнання та на X Мюнхенській виставці отримала золоту медаль, а також була придбана для Музею образотворчих мистецтв (м. Будапешт). О. Мурашко неодноразово запрошували на виставки до Берліна, Амстердама, Парижа, Відня, Мюнхена, Венеції та інших міст. Українському митцю вдалося експонувати власну виставку з 25 робіт у Берліні, Кельні, Дюссельдорфі.

Народний естетизм, який притаманний Т. Шевченку, помічаємо і в художній творчості О. Мурашка. Так, картина «Селянська родина» (1914) стала однією з найвідоміших полотен українського майстра народної тематики. Однак О. Мурашко трактував народну тематику дещо по-іншому: «вона ускладнилася, образи набули глибини, справжнього психологізму. Вихор веселощів поступається місцем тихому суму, спокою, стану, коли людина наодинці зі світом власних почуттів» [4]. У художніх творах Мурашка відчувається поєднання декоративізму з психологізмом: «народне сприйняття краси стає для нього вирішальним

фактором. Воно – у яскравості святкового вбрання селянок, у внутрішній красі природи, у повільному ритмі ліній, форм, притаманних народному устрою» [4].

Іншим видатним майстром побутового жанру став Микола Пимоненко. Більшість його мистецьких робіт, написаних на селянські теми, вирізняється емоційністю і живописною майстерністю («Проводи рекрутів», «Святочні ворожіння», «Свати», «Весілля в Київській губернії», «Жнива», «Ярмарок», «По воду» та ін.). Український художник спрямував свій творчий потенціал не лише в художні полотна. М. Пимоненко заснував у Києві художню школу.

Київська малювальна школа відіграла важливу роль у розвитку образотворчого мистецтва України, в ній у різний час навчалися М. Врубель, К. Крижицький, І. Левітан, В. Серов, С. Яремич та ін. Школа дала початкову художню освіту відомим митцям як українського дореволюційного живопису (Г. Дядченко, С. Костенко, О. Мурашко), так і радянського (В. Бялиницький-Біруля, І. Їжакевич, О. Моравов, Г. Світлицький).

Художня школа надавала ґрунтовну підготовку для створення творів живопису та рисунка. Учні навчалися малювати портрети, натюрморти, гіпсові статуї, а з часом і натурників. При школі був заснований музей, куди надходили різні етюди та малюнки Айвазовського, Крамського, Мясоедова, Орловського, Перова, Рєпіна, Савицького, Шишкіна та ін.

До М. Пимоненка тяглася вся творча молодь, зокрема майбутній засновник супрематизму К. Малевич згадував: «Я їду до Києва. Знайомлюся з Пимоненком. Велике враження справили на мене його роботи ... Багато мольбертів, на кожному – картина, яка зображує життя України ...» [4]. Збереглася також фотографія українського митця в інтер'єрі його майстерні. «Перед ним на мольберті можна простежити велике полотно «Гопак», на якому зображено дівчину-танцівницю. Саме такою – веселою, темпераментною – «увірвалася» українська селянка до світу рафінованого паризького життя» [4]. Цю картину з великим успіхом експонували на виставці в паризькому Салоні у 1909 році, а згодом її було придбано музеєм Лувру.

Варто відзначити, що для М. Пимоненка, як і для більшості українських художників селянська тематика була синонімом національної самобутності мистецтва. Проте він відходить від соціальної проблематики та створює ліричний образ України з її чарівними пейзажами й життєрадісним народом. Однією з специфічних рис його малярства є поєднання побутового жанру та поетичного пейзажу, що можна було простежити і в художній спадщині Т. Шевченка.

Осягнути селянські теми та образи М. Пимоненку допомогло життя діда-кріпака Данила на околиці Києва, що побутом більше нагадувала село, ніж місто. Згадуємо і про Малютинку, де він допомагав батькові оформляти місцеву церкву, куди повернувся лікуватися після перебування у Петербурзі. В цьому місці український художник жив із родиною влітку, адже Малютинка стала для нього невичерпним джерелом натхнення. Сільський побут підказував теми, а колоритні мешканці стали праобразами багатьох полотен: «Досі сільські старожили, дивлячись на твори Пимоненка, упізнають своїх пращурів. Художник малював їх портрети в маленьких альбомах, з якими ніколи не розлучався. Він знаходив своїх героїв у сусідніх хатах, на гамірливих базарах, звідки часто приводив додому «живу» натуру – теля чи вівцю. Пимоненко наряджав у святкове вбрання молодь і спостерігав за її веселощами, танцями, жартами. Так виникли його «Суперниці», «Гопак», «Ідилія», численні сцени побачень, ярмарків» [11, с. 14].

Якщо брати до уваги специфіку формування професійних мистецьких шкіл Центральної України, то базовим центром художньої освіти стала Київська національна академія образотворчого мистецтва та архітектури.

З кінця XIX – початку XX століття кращими мистецькими представниками, вихідцями з України з академічною освітою були насамперед Т. Шевченко, а потім – Н. Буяльський, М. Мурашко, М. Раєвська-Іванова, І. Рєпін та ін., які прагнули створити національну школу мистецтв. Центром розвитку культурно-мистецького життя у місті Києві і тим «рубіконом», після якого розпочалися постійні формування мистецьких шкіл, стала діяльність рисувальної школи М. Мурашка [1, с. 5].

Рисувальна школа М. Мурашка відіграла велику роль у підготовці художніх кадрів реалістичного малярства. Викладачі школи застосовували прогресивні методи, в основі яких були вимоги виконання малюнка з натури, суворе дотримання принципу «від легкого – до більш складного», забезпечення індивідуального підходу, органічне поєднання спеціальної та загальноосвітньої підготовки, тобто загострення уваги на розвитку всебічної художньої освіти.

В організації школи М. Мурашку допомагали професор П. Павлов, відомий російський географ П. Семенов-Тянь-Шанський, а також місцеві колекціонери художніх творів В. Тарновський та І. Терещенко. Досвідченими викладачами школи в різний час були М. Врубель, І. Костенко, І. Селезньов, В. Фабріціус та ін. Школа М. Мурашка проіснувала до 1901 року, завдяки чому учні (як із бідних сімей, так і з багатих) отримували можливість розвивати свій природний хист, а згодом і здобути художню освіту.

Деяко пізніше (у грудні 1917 р.) була заснована Національна академія образотворчого мистецтва та архітектури як Українська академія мистецтва, відігравши основну роль у формуванні національних мистецьких шкіл України та заклавши основи розвитку новітньої вітчизняної педагогіки у галузі образотворчого мистецтва.

Ідея створення УАМ виникла в липні 1917 р. при зібранні творчої еліти Києва. Голова Центральної Ради М. Грушевський підтримав цю ідею. У серпні 1917 р. було розроблено статут навчального закладу й визначено викладацький склад, до якого увійшли такі художники, як М. Бойчук, М. Бурачек, М. Жук, В. Кричевський, Ф. Кричевський, А. Маневич, О. Мурашко, Г. Нарбут [9, с. 45].

Новий навчальний заклад із зазначеним вище професорським складом та нечисленним контингентом студентів був подібний до зарубіжних вільних академій. Хоча в академії була обмежена кількість дисциплін (живопис і графіка), однак за короткий час Г. Нарбуту вдалося виховати плеяду графіків, котрі зробили значний внесок у формування національного стилю книжкової графіки. У цей час визначилися також засади школи монументального живопису М. Бойчука, він почав здійснювати свою мрію про організацію колективної творчості за зразком цехових об'єднань. Вихованцями академії мистецтва стали П. Альошин, М. Вербицький, П. Волокидін, В. Заболотний, Ф. Кричевський, В. Риков, К. Трохименко, О. Шовкуненко та ін.

Основною метою створених у подальшому професійно-мистецьких шкіл стала розбудова образотворчого мистецтва на ґрунті розвитку традицій національної культури. Здійснення такої актуальної ідеї стало справою державної ваги. Із заснуванням академії для українських митців з'явилася можливість отримувати вищу освіту не поза межами України, а на Батьківщині.

Таким чином, розвиток художньої освіти Центральної України кінця XIX – початку XX століття відбувався під впливом художньої спадщини українського митця Т. Шевченка. Реалістична народна тематика та її природність і естетизм стали одними з вирішальних у манерній стилістиці таких художників, як О. Мурашко та М. Пимоненко. І хоча більшу частину свого життя ці митці провели за межами України, у Петербурзі, проте думки про рідні оселі, які знаходилися у центральній частині України, не могли не відобразитися на їхній художній творчості. Іншим показовим фактором розвитку художньої освіти під впливом Шевченка є формування та становлення професійно-мистецьких шкіл у місті Києві. Отже, у перспективі наукове дослідження потребує вирішення питань впливу художньої спадщини Шевченка на художню освіту інших регіонів України, зокрема східних, західних та південних.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ковальчук О. Історія живописного факультету НАОМА і його роль у вихованні мистецьких кадрів та формуванні національної живописної школи України 1917-1941 років : автореф. дис. ... канд. мист. / О. Ковальчук. – К., 2003. – 22 с.
2. Ничкало С. Українське образотворче мистецтво у змісті освітньої галузі «Художня культура» [електронний ресурс] / С. Ничкало. – Режим доступу: http://library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_prob_silsk_shkolu/14/visnuk_11.pdf.
3. Перегуда Є. В. Історія української культури : навч. посіб. / [Є. В. Перегуда, В. Ф. Панібудьласка, А. В. Торон та ін.]. – К. : КНУБА, 2010. – 149 с.
4. Половець Д. Живопис XIX ст. (Т. Шевченко, О. Мурашко, М. Пимоненко) [електронний ресурс] / Д. Половець. – Режим доступу: <http://www.shevkyivlib.org.ua/shevchenkiana/mistets-na-storinkah-zmi/838-mitets-na-storinkah-zmi-2013-zhivopis-xix-st-shevchenko-murashko-pimonenko-hudozhnya-kultura-10-klas.html>.
5. Старченко В. І. Вплив народного малярства на творчість професійних митців України XIX – початку XX століття [електронний ресурс] / В. І. Старченко // Всеукраїнська научно-практическа Інтернет-конференція «Роль україноведения в вихованні національного сознания и достоинства новой генерации украинцев» (14-15 ноября 2013 г.). – Днепропетровск, 2013. – С. 17-20. – Режим доступу: http://www.confcontact.com/2013-rol-ukrainovedeniya/1_starchenko.htm.
6. Ступак Ю. Микола Сумцов – дослідник народного мистецтва / Ю. Ступак // Народна творчість та етнографія. – 1968. – № 6. – С. 34-37.
7. Ушакова І. О. Інтеграція комплексу мистецтв у системі естетичного образу людини / І. О. Ушакова // Духовність особистості : методологія, теорія і практика. – 2012. – № 4. – С. 145-149.
8. Фомічова М. Регіональна специфіка формування професійно-мистецьких шкіл в Україні [електронний ресурс] / М. Фомічова. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/16922/15-Fomichova.pdf?sequence=1>.
9. Шевченко Г. П. Эстетическое воспитание в школе : уч.-метод. пособ. / Г. П. Шевченко. – К. : Радянська школа, 1985. – 144 с.
10. Шевченко-художник. Бібліографічний покажчик (1839 – 2012): у 2 т. / [упоряд.: Н. І. Орлова, Л. І. Буряк, Б. А. Короленко]. – К. : ДП НВЦ «Пріоритети», 2013. – Т. 1. – 434 с.
11. Шмагалю Р. Мистецька освіта в Україні середини XIX – середини XX століття : структурування, методологія, художні позиції : автореф. дис. ... д. мист. / Р. Шмагалю. – Л., 2005. – 22 с.

ЛЮДМИЛА РУСАКОВА

ВЛИЯНИЕ ТВОРЧЕСКОГО НАСЛЕДИЯ Т. ШЕВЧЕНКО НА РАЗВИТИЕ ЧАСТНОГО ХУДОЖЕСТВЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ (КОНЕЦ XIX – НАЧАЛО XX ВЕКА)

Проанализировано влияние творческого наследия Т. Шевченко на развитие частного художественного образования в Украине конца XIX – начала XX века. В этом кон-

тексте раскрыто становление творчества А. Мурашко и Н. Пимоненко и формирование профессионально-художественных школ.

Ключевые слова: художественное наследие, художественное образование, профессионально-художественная школа, крестьянская тематика.

LUDMYLA RUSAKOVA

INFLUENCE OF T. SHEVCHENKO CREATIVE HERITAGE ON THE PRIVATE ARTISTIC EDUCATION DEVELOPMENT IN UKRAINE (THE END OF THE 19TH – THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY)

The article consists of the survey of the research studies devoted to the influence of the great Ukrainian artist and writer Taras Shevchenko on the further development of art in general and also of artistic education in XIX-XX cent. in Ukraine. The understanding of artistic heritage in the context of art education and its cultural and social values can become the basis for creating a model of social change and reform in contemporary art education branch. Researchers reveal the impact of Taras Shevchenko on Ukrainian culture calling him “father of the nation”, “national genius”, “creator of the new modern nation.” Thanks to his artistic genius the Ukrainian folk art was transformed to high culture and raised up to the European level. Taras Shevchenko’s influence on the next artistic generation was researched repeatedly, but still needs to be explored in detail. The artistic heritage of great Kobzar reaches 1200 works of different styles; many of them are devoted to Ukrainian traditions, customs and mode of life (“Kateryna”, “In the bee-garden”, “The peasant family”, the etchings album “Picturesque Ukraine” and others). He managed to combine in his pictures and etchings his view of Ukrainian life and history with the professional artistic education at St. Petersburg Academy of Arts. The imprint of Shevchenko’s artistic manner can be found in the style and art taste of many Ukrainian painters as for example Olexander and Mykola Murashko, Mykola Pymonenko, S. Kostenko and many others.

Olexander Murashko was a world-wide known artist, who devoted many of his works to Ukrainian thematic adding to the folk aestheticism the modern manner and methods, which he learned while living in France.

Mykola Pymonenko is another outstanding master of everyday life genre who also lived in Central Ukraine. Most of his art works, created in peasant themes depict his emotional and pictorial skill. Ukrainian artist showed his creativity not only on artistic canvas. M. Pymonenko founded the art school in Kyiv. This drawing school has played an important role in the art development of Ukraine; at various times there studied I. Levitan, M. Vrubel, V. Serov, K. Kryzhytskyy, S. Yaremch, G. Dyadchenko, O. Murashko, S. Kostenko, I. Yizhakevych, V. Bialynytsky-Birulya, G. Svetlitsky, A. Moravov etc. Art School provided thorough training in branches of painting and drawing. Students learned to paint portraits, statues, and later the sitters (models).

It should be noted that for Pymonenko, as for most Ukrainian Wanderers (the Itinerants), peasant subjects was as synonymous of national art identity. However, he departs from the social issues that defined the foundation of Wanderers and tended to create a lyrical image of Ukraine with its lovely scenery and cheerful people.

Centre for development of cultural and artistic life of the city of Kiev and Ukraine in general was also the drawing school of M. Murashko. The School of Murashko existed till 1901; there its disciples (as from poor and rich families) were able to develop their natural talents and eventually to get art education.

Somewhat later (in December 1917) was founded the National Academy of Fine Arts and Architecture as Ukrainian Academy of Arts, it played a major role in creating national art schools in Ukraine and laying the foundation of modern national education in the fine arts. The main objective of the follow-established professional art schools was the creation of art school on the basis of traditions of national culture. Implementation of such actual idea was a matter of national importance. With the establishment of the Academy the Ukrainian artists received an opportunity to get a college degree not abroad, but at home. And all this progress was due to Shevchenko’s ideological and creative heritage.

Keywords: creative heritage, art education, art school, peasant themes.